

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
ZESPÓŁ REALIZACJI
BADAŃ
INTERNET:

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17
<http://www.cbos.pl>

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89
E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/169/99

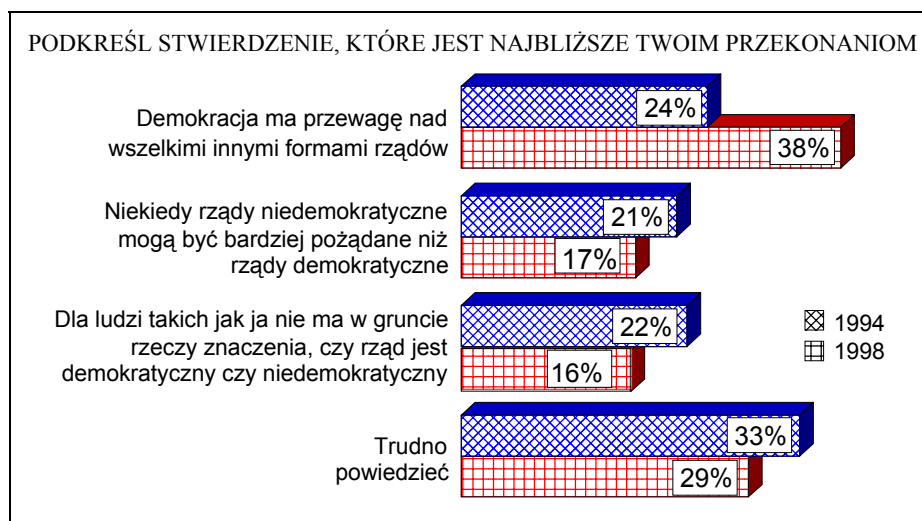
MŁODZIEŻ O DEMOKRACJI

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, LISTOPAD '99

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

- Wśród młodzieży dorastającej w ustroju demokratycznym utrwała się pozytywny stosunek do tej formy sprawowania władzy. Absolwenci szkół ponadpodstawowych z roku '99 częściej niż ich rówieśnicy sprzed pięciu lat przedkładają demokrację nad inne formy rządów, są mniej podatni na autorytaryzm oraz rzadziej deklarują obojętność wobec ustroju politycznego.

- Młodzież różni się w poglądach na demokrację. Z jednej strony bowiem większość uczniów liceów ogólnokształcących ma wyrobione opinie na temat różnych form sprawowania władzy, jedynie niewielki odsetek wyraża obojętność w tej kwestii. Natomiast z drugiej strony młodzi ludzie z zasadniczych szkół zawodowych w większości bądź nie potrafią zająć stanowiska co do pożądanej przez siebie formy rządów, bądź deklarują wobec niej obojętność.
- Młodzież nie różni się od dorosłych w poglądach na demokrację - ich opinie na ten temat są zbliżone. Natomiast obie zbiorowości różnią się bardzo wyraźnie stosunkiem do realnego socjalizmu. Młodzież jest wobec niego bardziej krytyczna niż dorośli.

Minęło dziesięć lat od upadku komunizmu w Polsce. Młodzi ludzie, którzy wkraczają już w samodzielne życie podejmując wyższe studia lub rozpoczynając pracę zawodową, są pokoleniem, które z własnych doświadczeń zna jedynie państwo demokratyczne. Tegoroczni maturzyści bowiem w przełomowym roku '89 kończyli drugą klasę szkoły podstawowej, podczas gdy absolwenci dwuletnich szkół zawodowych nawet nie rozpoczęli jeszcze nauki.

Jak ci młodzi ludzie postrzegają demokrację? Jakie są ich opinie o demokratycznym sposobie sprawowania władzy w porównaniu z innymi, niedemokratycznymi formami rządów? Jak oceniają nasz obecny system polityczny? Czy wraz z upływem czasu, w jakim funkcjonuje w Polsce ustrój demokratyczny, opinie o demokracji się zmieniają? Czy poglądy dzisiejszych nastolatków różnią się od poglądów na ten temat ich rówieśników sprzed kilku lat, trochę lepiej pamiętających czasy PRL? I wreszcie, czy - i ewentualnie w jakim stopniu - opinie młodzieży o demokracji różnią się od poglądów osób dorosłych wychowanych w czasach komunizmu? To ostatnie pytanie jest już częścią szerszego zagadnienia dotyczącego zakresu i natężenia różnic pokoleniowych w naszym społeczeństwie, przede wszystkim zaś różnic między pokoleniem wychowanym już w państwie demokratycznym a resztą społeczeństwa.

Przynajmniej częściową odpowiedź na te pytania staraliśmy się uzyskać w kolejnym badaniu ankietowym, poświęconym problemom młodzieży¹. Trzeba zaznaczyć, że w omawianym sondażu, podobnie jak w poprzednich dotyczących młodzieży, obiektem badania była

¹ Badanie „Młodzież '98” przeprowadzono w dniach 1-13 grudnia '98 na losowej ogólnopolskiej próbie młodzieży ostatnich klas szkół ponadpodstawowych (N=1316).

reprezentacja uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych. Wszelkie wnioski dotyczyć więc będą tylko tej części młodzieży, która nie zakończyła edukacji na ośmiu klasach szkoły podstawowej z okresu przed reformą systemu edukacji.

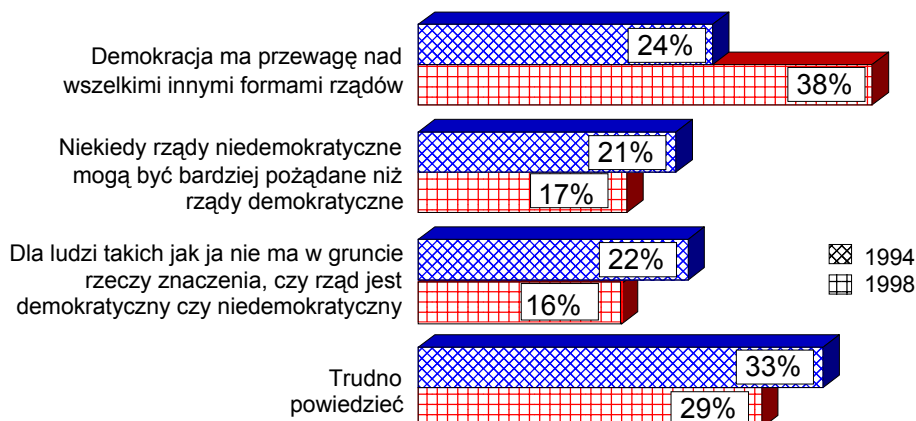
STOSUNEK DO DEMOKRACJI JAKO FORMY RZĄDÓW

Aby określić stosunek badanych do demokracji jako formy sprawowania władzy, przedstawiliśmy im trzy stwierdzenia prosząc o wybór tego, które jest najbliższe ich przekonaniom. Największa grupa ankietowanych reprezentuje postawę prodemokratyczną, tzn. aprobuje stwierdzenie, że *demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów* (38% wskazań). Podatność na autorytaryzm, wyrażającą się w akceptacji stwierdzenia - *niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne*, przejawia o ponad połowę mniejszy odsetek badanych (17%). Zbliżona grupa respondentów (16%) aprobuje stwierdzenie: *dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rząd jest demokratyczny czy niedemokratyczny*, reprezentuje postawę, którą można określić jako przejaw „alienacji politycznej”. Pozostali - ponad jedna czwarta ogółu badanych (29%) - nie mają wyrobionego poglądu na ten temat.

Czy przewaga pozytywnego stosunku do demokratycznej formy sprawowania rządów związana jest z doświadczeniem życia w demokracji? To samo pytanie zadaliśmy także w roku '94 ówczesnym absolwentom szkół ponadpodstawowych². Polska demokracja była wówczas o pięć lat młodsza, a to w życiu kilkunastoletków długi okres. Czy absolwenci rocznika '99 różnią się w poglądach na temat demokratycznych form sprawowania władzy od swych o pięć lat starszych kolegów?

² Por. komunikat CBOS „Młodzież o polityce”, sierpień '94.

RYS. 1. **PODKREŚL STWIERDZENIE, KTÓRE JEST NAJBLIŻSZE TWOIM PRZEKONANIOM.**

Jak nietrudno zauważyć, tegoroczni absolwenci szkół ponadpodstawowych nastawieni są bardziej prodemokratycznie niż ich rówieśnicy z roku '94. Wówczas bowiem liczba zwolenników każdej z trzech opcji była zbliżona, obecnie zaś wyraźnie przeważają osoby, które są przekonane o przewadze demokracji nad wszelkimi innymi formami rządów i odrzucają istnienie wyjątków od tej zasady.

Również obecnie nieco mniejszą grupę stanowią badani, którzy nie mają wyrobionej opinii o demokracji, chociaż zarówno przed czterema laty, jak i teraz liczbę młodych ludzi nie potrafiących określić swojego poglądu na ten temat trzeba uznać za znaczną.

Czy zaobserwowaną zmianę należy wiązać tylko ze wspomnianym na wstępie specyficznym doświadczeniem pokoleniowym absolwentów z roku '99, czy też jest ona wspólna całemu społeczeństwu? Nie możemy, niestety, odpowiedzieć na to pytanie wprost, gdyż nie mamy porównywalnych danych o poglądach, jakie w roku '94 wyrażali na ten temat dorośli. Dysponujemy natomiast wynikami dotyczącymi opinii o demokracji w populacji dorosłych³, które zebraliśmy mniej więcej w tym samym czasie, kiedy realizowaliśmy badanie poświęcone absolwentom z roku '99. Możemy więc jedynie stwierdzić, czy pod koniec roku '98 poglądy uczącej się młodzieży odbiegały od poglądów ogółu społeczeństwa czy też nie.

³ Sondaż „Aktualne problemy i wydarzenia” (104) przeprowadzono w dniach 6-12 stycznia '99 na liczącej 1143 osoby reprezentatywnej próbie losowo-adresowej dorosłej ludności Polski.

Ponieważ jednak czynnikiem wyraźnie różnicującym stanowiska wśród populacji dorosłych jest wykształcenie, opinie młodzieży porównamy z poglądami osób dorosłych z wykształceniem ponadpodstawowym, gdyż do tej kategorii zaliczają się badani młodzi ludzie.

Tabela 1

Stwierdzenia	Odpowiedzi osób wybierających dane stwierdzenie wśród:		
	ogółu dorosłych	dorosłych z wykształceniem ponadpodstawowym	tegorocznych absolwentów szkół ponadpodstawowych
	w procentach		
Demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów	31	37	38
Niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne	12	14	17
Dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rząd jest demokratyczny czy niedemokratyczny	40	38	16
Trudno powiedzieć	16	10	29

Jak się okazuje, wśród młodzieży postawa prodemokratyczna występuje równie często jak wśród dorosłych o zbliżonym poziomie wykształcenia. Stopień podatności na autorytaryzm jest w obu zbiorowościach porównywalny. Natomiast uderzająca jest różnica w częstości aprobaty poglądu wskazującego na „alienację polityczną”. Dorośli ponad dwukrotnie częściej niż młodzież deklarują obojętność wobec formy rządów. Co więcej, dorośli z wykształceniem ponadpodstawowym nie różnią się pod tym względem od ogółu dorosłej populacji. Natomiast młodzież znacznie częściej niż dorośli, szczególnie ci z wykształceniem ponadpodstawowym, nie ma wyrobionej opinii w kwestii demokratycznego lub niedemokratycznego sposobu sprawowania władzy.

Może to oznaczać, że doświadczenie życia zarówno w ustroju totalitarnym, jak i demokratycznym, będące udziałem współcześnie żyjących dorosłych Polaków, sprzyja alienacji politycznej. Świadczyłoby to o rozczarowaniu do demokracji. Interpretacja taka znajduje potwierdzenie w tym, że objawy rozczarowania widoczne są także w wynikach

innych badań⁴. Równocześnie jednak można przypuszczać, że znaczna część młodych optymistyczniej niż ludzie starsi zapatruje się na możliwość swego udziału w życiu politycznym. Nadal otwarte pozostaje pytanie, jak w miarę upływu czasu ukształtują się poglądy dzisiejszej młodzieży, której doświadczenie pokoleniowe obejmuje życie jedynie w państwie demokratycznym.

Przejdźmy teraz do społecznych i demograficznych uwarunkowań wyodrębnionych tu postaw wobec demokracji wśród badanych absolwentów z roku '99. Przede wszystkim duże różnice dają się zaobserwować między młodzieżą różnych typów szkół⁵. Z jednej strony wyraźnie wyróżniają się uczniowie liceów ogólnokształcących, z drugiej zaś - zasadniczych szkół zawodowych. Wśród tych pierwszych jedynie 13% nie ma wyrobionego zdania, a zaledwie 8% nie przywiązuje znaczenia do formy rządów. W sumie więc brak zdania bądź obojętność w tej sprawie, a można przyjąć, że w pewnym sensie są to postawy zbliżone, deklaruje co piąty absolwent liceum ogólnokształcącego.

Natomiast odsetki uczniów zasadniczych szkół zawodowych niemających wyrobionej opinii lub wyrażających obojętność wynoszą odpowiednio 44% i 20%. Łącznie zatem prawie dwie trzecie badanych z tych szkół nie ma sprecyzowanego stanowiska wobec demokracji. Równocześnie ponad połowa (59%) licealistów zgadza się z opinią, iż demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów, podczas gdy aprobuje ją tylko 22% uczniów szkół zawodowych.

Absolwenci średnich szkół zawodowych (techników i liceów zawodowych) w swych poglądach na temat demokracji w porównaniu z innymi formami rządów sytuują się mniej więcej pośrodku - między licealistami a uczniami szkół zawodowych.

Interesujące jest natomiast, że uczniowie poszczególnych typów szkół stosunkowo niewiele różnią się „podatnością na autorytaryzm”, a więc mniej więcej równie często akceptują pogląd, iż *niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne*.

⁴ Por. komunikaty CBOS „Oceny zmian po roku '89”, maj '99 oraz „Poczucie wpływu na sprawy publiczne”, lipiec '99.

⁵ Patrz tab. 1 w Aneksie.

Płeć w niewielkim stopniu różnicuje stosunek młodych ludzi do demokracji. Bardziej podatni na autorytaryzm są uczniowie niż uczennice - nieco rzadziej aprobują oni stwierdzenie o bezwarunkowej przewadze demokracji nad innymi formami rządów, a częściej skłonni są uznać, że w pewnych okolicznościach rządy niedemokratyczne są pożądane.

Postrzeganie zalet demokracji jako formy rządów wiąże się również ze zmiennymi środowiskowo-rodzinnymi: miejscem zamieszkania oraz wyznacznikami pozycji społecznej rodziców badanych uczniów, a mianowicie przynależnością społeczno-zawodową ojca oraz poziomem wykształcenia zarówno ojca, jak i matki.

Przede wszystkim trzeba podkreślić, że uczniowie zamieszkali na wsi zdecydowanie częściej niż ich rówieśnicy mieszkający w miastach (niezależnie od ich wielkości) nie mają wyrobionego zdania na temat demokracji w porównaniu z innymi formami rządów. Jeśli weźmiemy pod uwagę wykształcenie rodziców, związek ten kształtuje się trochę inaczej w przypadku wykształcenia ojca, a inaczej - matki⁶. Ogólnie rzecz biorąc - im niższe wykształcenie rodziców, tym częściej młodzi ludzie wskazują „trudno powiedzieć”, najczęściej ci, których oboje rodzice mają wykształcenie co najwyżej zasadnicze zawodowe.

Tabela 2. Aprobata stwierdzeń a wykształcenie rodziców

Stwierdzenia	Wykształcenie rodziców		
	co najmniej jedno z rodziców ma wyższe wykształcenie	oboje rodzice mają średnie wykształcenie lub jedno średnie, a drugie niższe niż średnie	oboje mają wykształcenie co najwyżej zasadnicze zawodowe
	w procentach		
Demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów	51	42	28
Niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne	20	17	16
Dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rząd jest demokratyczny czy niedemokratyczny	9	17	18
Trudno powiedzieć	20	24	38

V Cramera=0,153

⁶ Zob. tab.1 w Aneksie.

W odwrotnym kierunku przebiega zróżnicowanie akceptacji stwierdzenia: *demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów*. Młodzi ludzie zamieszkali na wsi aprobuja to stwierdzenie wyraźnie rzadziej (26%) niż ich rówieśnicy mieszkający w miastach, w tej ostatniej grupie pod względem częstości wskazań wyróżnia się młodzież z miast średniej wielkości (53%). Równocześnie przekonanie to występuje tym częściej, im wyższy jest poziom wykształcenia rodziców.

Częstość deklarowania postawy prodemokratycznej jest także w znacznym stopniu powiązana z wykształceniem i przynależnością społeczno-zawodową ojca. Połowa młodych ludzi, których ojcowie wywodzą się z trzech grup - inteligencji i kadry kierowniczej, pracowników umysłowych niższego szczebla oraz prywatnych przedsiębiorców, przejawia postawę prodemokratyczną. Równocześnie z postawą taką identyfikuje się jedna trzecia młodzieży pochodzącej z rodzin robotniczych i jedna piąta uczniów, których ojcowie są rolnikami.

Nie obserwujemy natomiast klarownego związku między podatnością na autorytaryzm a miejscem zamieszkania badanych. Także wykształcenie rodziców w znikomym stopniu różnicuje taką postawę. Natomiast obojętność wobec formy rządów wyraźnie rzadziej niż pozostali deklarują młodzi, których przynajmniej jedno z rodziców ma wyższe wykształcenie.

Obok wyznaczników środowiskowo-rodzinnych, postawy badanej młodzieży wobec demokracji zależą także od deklarowanych poglądów politycznych i stopnia zainteresowania polityką.

Trzeba zaznaczyć, że niezależnie od orientacji politycznej młodych ludzi najczęstsza jest wśród nich postawa prodemokratyczna. Deklaruje ją blisko dwie trzecie (63%) ankietowanych identyfikujących się z prawicą, podczas gdy wśród młodzieży o poglądach centrowych i lewicowych odsetki te wynoszą odpowiednio: 45% i 47%. Badani o orientacji centrowej, a szczególnie lewicowej częściej podatni są na autorytaryzm. Stwierdzenie, iż *niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne*, aprobuje 23% młodych ludzi określających swoje poglądy jako centrowe i 29%

identyfikujących się z lewicą. Osoby utożsamiające się z prawicą nieco rzadziej niż pozostałe nie przywiązują wagi do formy rządów⁷.

Z kolei im większe zainteresowanie polityką, tym częstsze jest przekonanie o wyższości demokracji nad innymi formami sprawowania władzy, rzadziej występuje zarówno obojętność wobec formy rządów, jak i brak sprecyzowanej opinii na ten temat.

Tabela 3. Aprobata stwierdzeń a zainteresowanie polityką

Zainteresowanie polityką ⁸	Demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów	Niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne	Dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rząd jest demokratyczny czy niedemokratyczny	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Bardzo duże lub duże	57	29	3	11
Średnie	45	17	11	27
Niewielkie	37	18	15	31
Żadne	19	10	33	38

V Cramera=0,208

Warto jednak zauważyć, że - z wyjątkiem osób niezainteresowanych polityką - postawa prodemokratyczna ma więcej zwolenników niż dwie pozostałe. Blisko trzy czwarte badanych w ogóle nieinteresujących się polityką bądź deklaruje obojętność wobec formy rządów, bądź nie ma zdania na ten temat, natomiast wśród pozostałych prawie dwukrotnie więcej osób uznaje bezwzględną przewagę demokracji nad innymi formami rządów.

Ponieważ omówione wyżej zmienne różnicujące stosunek badanej młodzieży do demokracji mogą być (i zapewne są) ze sobą powiązane, przeprowadziliśmy analizę regresji logistycznej, gdzie zmienne te przyjęto jako niezależne, natomiast zmiennymi zależnymi była aprobata poszczególnych stwierdzeń dotyczących demokratycznej formy rządów oraz brak zdania w tej sprawie. Wyniki analizy regresji przedstawiamy w tabeli.

⁷ Patrz tab.1 w Aneksie.

⁸ Bardzo duże lub duże zainteresowanie polityką to wskazanie: „uważnie śledzę to, co dzieje się w polityce”, średnie - „śledzę jedynie główne wydarzenia”, niewielkie - „często umykają mojej uwadze nawet ważne wydarzenia”, żadne - „praktycznie mnie to nie interesuje”.

Analiza ta wykazała, że nie wszystkie omówione wyżej zmienne różnicujące częstość aprobaty uwzględnionych tutaj poglądów na demokrację wywierają bezpośredni wpływ na wybór poszczególnych z nich. Na akceptację stwierdzenia, iż *demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów*, wpływają przede wszystkim poglądy polityczne, a następnie typ szkoły i płeć (dziewczęta skłonne są aprobować ten pogląd częściej niż chłopcy). Aprobata stwierdzenia *niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż demokratyczne* zależna jest od poglądów politycznych, zainteresowania polityką i płci. Natomiast obojętność wobec formy rządów wiąże się przede wszystkim ze stopniem zainteresowania polityką, a także typem szkoły. Wreszcie brak sprecyzowanej opinii na ten temat zależy jedynie od typu szkoły.

Tabela 4

Zmienne niezależne	Siła wpływu zmiennych niezależnych na postawy wobec demokracji (współczynnik regresji logistycznej /B/ dla poszczególnych zmiennych)			
	Demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów	Niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż demokratyczne	Dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rząd jest demokratyczny czy niedemokratyczny	Trudno powiedzieć
Typ szkoły	.348**	.110	-.495**	-.373**
Wykształcenie ojca	-.060	.264	.033	.035
Zainteresowanie polityką	.218*	.395**	-.924**	-.224
Poglądy polityczne	.233**	-.214**	-.117	-.065
Płeć	.521**	-.768**	.255	-.170
Miejsce zamieszkania	.199	-.192	-.078	-.072
<i>Liczba prawidłowych estymacji</i>	<i>63,5%</i>	<i>78,4%</i>	<i>88,8%</i>	<i>87,1%</i>

Powyższa analiza wskazuje też, że wykształcenie ojca, podobnie jak miejsce zamieszkania respondenta, nie wywiera w sposób statystycznie istotny „czystego wpływu” na stosunek młodzieży do demokracji. Tymczasem zmienne te, jak również wykształcenie matki,

a także silnie związana z wykształceniem przynależność społeczno-zawodowa ojca znacznie różnicują częstość aprobaty poszczególnych stwierdzeń określających stosunek badanych do demokracji. Wynika to stąd, że młodzież poszczególnych typów szkół znacznie różni się pod względem pochodzenia społecznego. W tabeli przedstawiamy skalę tych różnic w badanej próbie.

Tabela 5

Typ szkoły, do której uczęszcza badana młodzież	Wykształcenie rodziców		
	co najmniej jedno z rodziców ma wyższe wykształcenie	oboje mają średnie wykształcenie lub jedno średnie, a drugie niższe niż średnie	oboje mają wykształcenie co najwyżej zasadnicze zawodowe
	w procentach		
Liceum ogólnokształcące	40	45	15
Średnia szkoła zawodowa ⁹	9	51	40
Zasadnicza szkoła zawodowa	6	37	57

V Cramera=0,333

Zróznicowanie społeczne uczniów poszczególnych typów szkół ze względu na wykształcenie ich rodziców jest bardzo wyraźne - zgodne z kierunkiem zależności poglądów młodzieży na demokrację od poziomu wykształcenia rodziców.

Ogólnie można więc powiedzieć, że młodzież licealną cechuje postawa prodemokratyczna, natomiast młodzież zasadniczych szkół zawodowych - obojętność wobec formy rządów lub to, że nie ma ona sprecyzowanych poglądów na ten temat. Tę postawę można określić jako „alienację polityczną”. Bardziej prodemokratyczna jest młodzież ze średnich szkół zawodowych niż zasadniczych zawodowych. Postawy alienacji politycznej częstsze są w szkołach zawodowych niż w liceach ogólnokształcących. Warto natomiast podkreślić, że wśród młodych ludzi interesujących się polityką podatność na autorytaryzm występuje niezależnie od typu szkoły, do jakiej uczęszczają. Postawa ta wiąże się natomiast w pewnym stopniu z płcią i poglądami politycznymi badanych.

⁹ Technikum i liceum zawodowe łącznie.

Uzupełnieniem pytania dotyczącego postaw wobec demokratycznych metod sprawowania władzy było pytanie o stosunek do kilku wybranych zjawisk ze sfery życia publicznego, związanych z funkcjonowaniem demokracji.

Tabela 6

Jak sądzisz, czy w ustroju demokratycznym są normalne czy też nie są normalne:	Jest (są) normalne		Nie jest (nie są) normalne		Nie wiem	
	IV '96	XII '98	IV '96	XII '98	IV '96	XII '98
	w procentach					
- wtykanie nosa w różne sprawy przez dziennikarzy	71	65	20	28	9	7
- długotrwałe dyskusje w Sejmie	53	61	32	29	15	10
- spory między partiami politycznymi	58	60	28	26	14	14
- spory między rządem, parlamentem, prezydentem	30	37	54	42	16	21
- natłok sprzecznych informacji i opinii	30	34	47	40	23	26

Wyraźna większość młodych ludzi uznaje za normalne zarówno długotrwałe dyskusje w Sejmie, jak i spory między partiami politycznymi. Można więc powiedzieć, że zjawiska te mieszczą się w dominującym wśród młodzieży wyobrażeniu o ustroju demokratycznym. Co więcej, w odniesieniu do dyskusji sejmowych obserwujemy w porównaniu z rokiem '96 wyraźny wzrost liczby tych, którzy uważają te zjawiska za normalne w ustroju demokratycznym.

Inaczej natomiast przedstawia się stosunek do sporów między naczelnymi organami państwa - prezydentem, parlamentem i rządem. Poglądy na temat tego, czy spory takie należy uznać za zjawisko w demokracji normalne, są podzielone - z niewielką przewagą odsetka sądzących, że nie mieszczą się one w modelu demokratycznym. Trzeba jednak zauważyć, że w porównaniu z poprzednim badaniem przewaga ta znacznie zmalała.

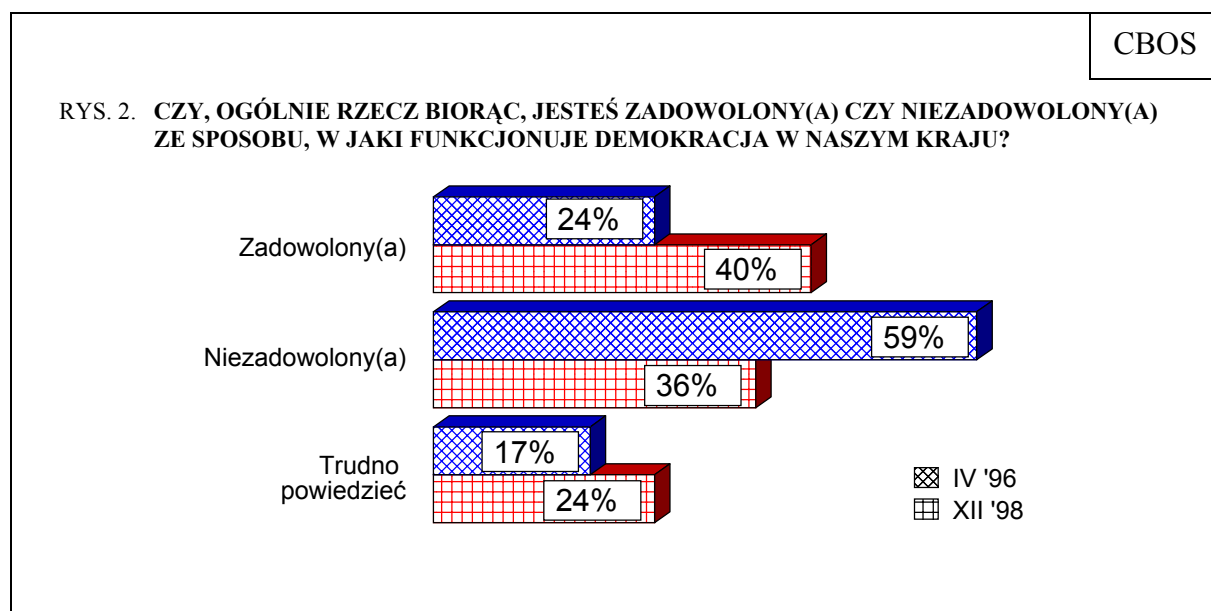
Różnice opinii w wymienionych wyżej kwestiach między absolwentami z roku '96 i '99 wskazują na umacnianie się w młodym pokoleniu przekonania, że demokracja nie jest ustrojem powszechnej zgody, a jej funkcjonowanie polega między innymi na ścieraniu się różnych poglądów i jawnie artykułowanych konfliktach interesów.

Interesująco kształtuje się stosunek do roli i działania mediów w systemie demokratycznym. Nieznacznie przeważa przekonanie, że natłok sprzecznych informacji i opinii nie jest rzeczą normalną. Zmniejszenie się w stosunku do roku '96 liczby młodych ludzi uważających, że nie jest to normalne zjawisko, można odczytać jako „oswajanie się” ze zróżnicowanym, pluralistycznym rynkiem informacji i opinii, a więc - podobnie jak w przypadku zmian stosunku do sporów i konfliktów - jako przejaw dostosowywania się do życia w ustroju demokratycznym.

Z drugiej strony jednak odnotowaliśmy wzrost odsetka osób sądzących, że aktywność dziennikarzy w ujawnianiu „różnych spraw” nie jest rzeczą normalną. Być może świadczy to o wrażliwości młodych ludzi na ochronę prywatności, a sformułowanie „wtykanie nosa w różne sprawy” nie zawsze jest kojarzone ze spełnianiem przez mass media funkcji kontrolnej nad życiem publicznym.

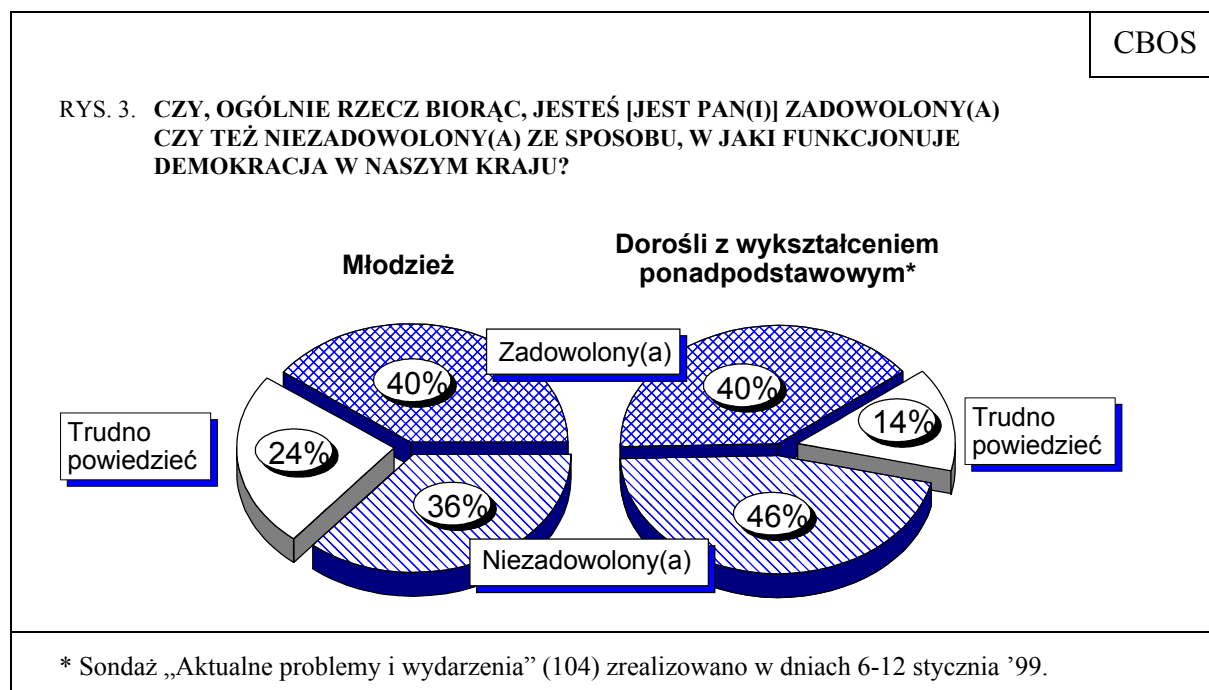
OCENA FUNKCJONOWANIA POLSKIEJ DEMOKRACJI

Dotychczas była mowa o stosunku młodzieży do demokracji jako formy rządów. Jak natomiast badani oceniają funkcjonowanie systemu demokratycznego w Polsce? Pytaliśmy o to zarówno absolwentów z roku '96, jak i badanych w grudniu '98.

Funkcjonowanie polskiego systemu politycznego lepiej ocenia młodzież uczęszczająca do ostatnich klas szkół ponadpodstawowych w grudniu '98 niż jej rówieśnicy sprzed dwóch i pół roku. Można to odczytywać jako przejaw przystosowania się młodych ludzi do życia w ustroju demokratycznym. Dla nich różnego rodzaju niedomagania w funkcjonowaniu demokracji na co dzień czy też po prostu przejawy życia publicznego nieznane w ustroju totalitarnym i przez to szokujące dla starszego pokolenia są czymś normalnym, nie dyskwalifikującym tego sposobu sprawowania władzy.

Pozostaje jeszcze pytanie, czy zaobserwowana wśród młodych ludzi wyraźna poprawa ocen polskiej demokracji jest cechą pokoleniową czy też wspólną dla całej populacji. Niestety, z powodu braku danych o populacji dorosłych z początku roku '96 nie możemy bezpośrednio stwierdzić, czy obserwowany wśród młodzieży wzrost akceptacji funkcjonowania demokracji w Polsce nastąpił równoległe także w społeczności dorosłych. Warto natomiast podkreślić, że obecnie poglądy młodzieży na ten temat tylko w niewielkim stopniu odbiegają od opinii dorosłych.

Różnica między poglądami młodzieży na funkcjonowanie demokracji w Polsce a opiniami dorosłych polega tylko na tym, że wśród dorosłych liczniejszą grupę stanowią niezadowoleni, natomiast większy odsetek młodzieży niż dorosłych nie ma sprecyzowanego poglądu w tej kwestii.

To, że młodzi ludzie częściej niż dorośli nie mają wyrobionego zdania o funkcjonowaniu polskiej demokracji, wydaje się zrozumiałe. Trzeba jednak zaznaczyć, że obecnie zarysowuje się pewna różnica międzypokoleniowa, polegająca na tym, że dorośli są bardziej krytyczni wobec istniejącego w Polsce systemu politycznego.

Pozytywną opinię o funkcjonowaniu demokracji w Polsce najczęściej wyrażają licealiści. Oni też najrzadziej nie mają wyrobionego zdania w tej kwestii. Natomiast opinie negatywne spotykamy najczęściej wśród uczniów techników, równocześnie tylko wśród młodzieży tego typu szkół przeważa niezadowolenie ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju.

Najlepiej oceniają polską demokrację dzieci kadry kierowniczej i inteligencji, najgorzej - dzieci rolników. Pozytywnym opiniom na ten temat sprzyja też wyższy poziom wykształcenia rodziców.

Obserwujemy również bardzo wyraźne zróżnicowanie ocen funkcjonowania demokracji w zależności od tego, jak badani postrzegają sytuację materialną swojej rodziny. Im bardziej są z niej zadowoleni, tym lepiej oceniają funkcjonowanie demokracji w Polsce i *vice versa*. Proporcje opinii negatywnych i pozytywnych są tu niemal dokładnie odwrotne. Można więc powiedzieć, że badana młodzież w znacznej mierze postrzega działanie systemu demokratycznego przez pryzmat swego poziomu życia: jeśli ją satysfakcjonuje, to skłonna jest dobrze oceniać demokrację, jeśli nie - wyraża negatywne opinie o funkcjonowaniu demokracji. Czyni więc istniejący system polityczny w pewnym sensie odpowiedzialnym za swoje położenie materialne. Podobne zjawisko występuje także w populacji dorosłych¹⁰.

Zarówno młodzież, jak i dorośli oceniając funkcjonowanie demokracji kierują się w znacznym stopniu bieżącą oceną rozwoju sytuacji w kraju. Negatywne opinie o kierunku

¹⁰ Por. komunikat CBOS „Społeczna ocena demokracji”, czerwiec '98.

rozwoju sytuacji w Polsce dość silnie wpływają na niezadowolenie z funkcjonowania demokracji jako systemu politycznego, zadowolenie zaś sprzyja ocenie pozytywnej.

Tabela 7

Czy, sytuacja w naszym kraju zmierza w dobrym czy też w złym kierunku?	Czy, ogólnie rzecz biorąc, jesteś [jest Pan(i)] zadowolony(a) czy niezadowolony(a) ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju?					
	Zadowolony(a)		Niezadowolony(a)		Trudno powiedzieć	
	Młodzież	Dorośli*	Młodzież	Dorośli	Młodzież	Dorośli
	w procentach					
W dobrym	58	62	25	28	17	10
W złym	21	22	55	66	24	12
Trudno powiedzieć	29	29	38	46	33	25

Młodzież - V Cramera=0,256 , dorośli - V Cramera=0,291

* Sondaż „Aktualne problemy i wydarzenia” (104) zrealizowano w dniach 6-12 stycznia '99 na reprezentatywnej próbie losowo-adresowej dorosłych Polaków (N=1143).

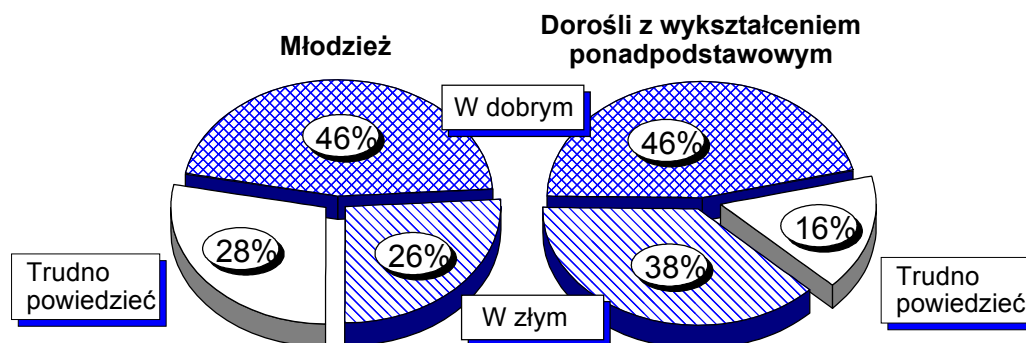
Ocena funkcjonowania demokracji w Polsce zależy także od poglądów politycznych¹¹. Uczniowie o orientacji lewicowej są wobec niej znacznie bardziej krytyczni niż ich koleżanki i koledzy określający swoje poglądy jako centrowe bądź prawicowe.

Stopień zainteresowania polityką bardzo wyraźnie różnicuje częstość występowania ocen pozytywnych. Ponad połowa młodych ludzi w dużym stopniu interesujących się polityką i tylko jedna trzecia niewyrażających nią zainteresowania deklaruje, że jest zadowolona z funkcjonowania demokracji w Polsce. Odpowiada temu, zrozumiałe skądinąd, zróżnicowanie częstości wskazań „trudno powiedzieć”. Natomiast niezadowolenie występuje równie często wśród młodzieży interesującej się polityką, jak i nieprzejawiającej takiego zainteresowania.

Jeśli chodzi o ogólną ocenę kierunku rozwoju sytuacji w kraju, to zarówno wśród badanej młodzieży, jak i dorosłych z wykształceniem ponadpodstawowym zdecydowanie przeważa opinia, że sytuacja w Polsce zmierza w dobrym kierunku. Równocześnie jednak dorośli częściej niż młodzi wyrażają negatywne opinie o rozwoju sytuacji w kraju, natomiast młodzież częściej nie ma wyrobionego zdania na ten temat.

¹¹ Patrz tabele aneksowe.

RYS. 4. CZY, OGÓLNIŃE RZECZ BIORĄC, SYTUACJA W NASZYM KRAJU ZMIERZA W DOBRYM CZY TEŻ W ZŁYM KIERUNKU?

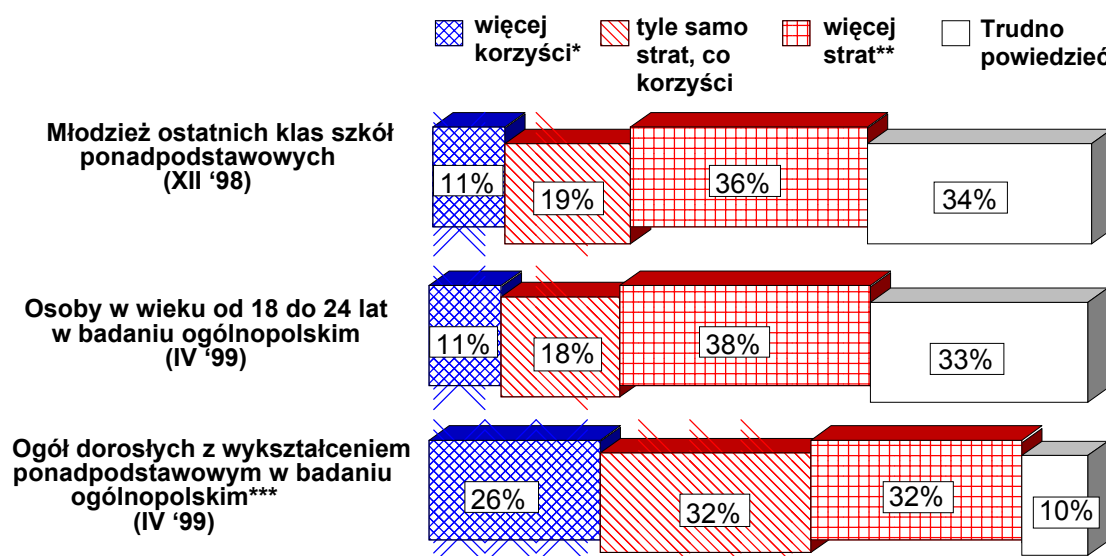
OCENA PRZESZŁOŚCI

Na zakończenie pozostaje jeszcze kwestia stosunku młodzieży do niedawnej przeszłości. Jak młodzi ludzie, których świadomość kształtowała się już po upadku komunizmu, oceniają poprzedni ustrój? Przeprowadzone w kwietniu '99 badania na próbie ogólnopolskiej¹² wykazały, że największa nostalgia za socjalizmem występuje wśród osób w wieku od 45 do 54 lat, najbardziej krytyczni zaś są najmłodszy - od 18 do 24 roku życia, a więc mający mniej więcej tyle lat, ile badana młodzież.

Młodzież bardzo wyraźnie różni się od populacji dorosłych stosunkiem do minionego ustroju. Badani przez nas uczniowie ostatnich klas szkół ponadpodstawowych oceniają socjalizm podobnie jak ich nieco starsi koledzy, natomiast znacznie bardziej krytycznie niż ogół dorosłych z wykształceniem ponadpodstawowym.

¹² Por. komunikat CBOS „Oceny zmian po roku '89”, maj '99.

RYS. 5. CZY, TWOIM ZDANIEM, USTRÓJ SOCJALISTYCZNY PRZYNIÓSŁ LUDZIOM W POLSCE:

* W tym „same korzyści” - 1%.

** W tym „same straty” - 12%.

*** Pytanie brzmiało: „Czy, Pana(i) zdaniem, ustroj socjalistyczny przyniósł większości ludzi w Polsce więcej korzyści czy strat?”

Wśród badanej młodzieży stosunkowo najbardziej przychylnym stosunkiem do ustroju socjalistycznego wyróżniają się uczniowie zasadniczych szkół zawodowych. Wśród nich dwukrotnie częściej niż wśród uczniów pozostałych typów szkół można spotkać opinię, że socjalizm przyniósł ludziom w Polsce więcej korzyści niż strat. Również tylko wśród uczniów szkół zawodowych przekonanie takie jest równie częste jak przeciwny pogląd. Jednocześnie jednak, podobnie jak w odpowiedzi na pytanie o stosunek do ustroju demokratycznego, młodzież szkół zawodowych bardzo często powstrzymuje się od zajęcia stanowiska. Wśród uczniów pozostałych typów szkół zdecydowanie przeważa pogląd, że socjalizm przyniósł więcej strat niż korzyści.

Na oceny ustroju socjalistycznego wpływa także wykształcenie i przynależność społeczna rodziców. Szczególnie krytyczni są uczniowie, których rodzice mają wyższe wykształcenie, należą do kadry kierowniczej i inteligencji, pracowników umysłowych niższego szczebla lub prywatnych przedsiębiorców. Z drugiej strony z pozytywną oceną

sojalizmu spotykamy się stosunkowo najczęściej wśród młodzieży pochodzącej z rodzin bezrobotnych. Warto natomiast podkreślić, że opinii tych nie różnicuje ocena materialnego poziomu życia rodziny.

★

★

★

Wśród młodzieży, która w roku '99 ukończyła szkoły ponadpodstawowe, daje się zauważyć postępujący proces przystosowania do życia w ustroju demokratycznym. W porównaniu z rówieśnikami kończącymi edukację szkolną pięć lat wcześniej absolwenci z roku '99 częściej mają wyrobione opinie o różnych metodach sprawowania władzy, rządziej przejawiają obojętność w tej kwestii, przede wszystkim jednak częściej są przekonani o zaletach demokracji w porównaniu z innymi formami rządów. Także w mniejszym stopniu rażą ich pewne cechy demokracji wynikające z pluralizmu informacji czy pluralizmu podmiotów politycznych.

Trzeba jednak podkreślić, że znacznym uproszczeniem byłoby traktowanie młodzieży jako jednolitej grupy o określonych poglądach na demokrację. Są one bowiem znacznie zróżnicowane w zależności od typu szkoły, do której młodzież uczęszcza. Jest to sprawa istotna, gdyż typ ukończonej szkoły w znacznej mierze określa przyszłą pozycję społeczną. Zróżnicowanie opinii i poglądów młodzieży startującej w dorosłe życie daje więc orientację co do przyszłych postaw różnych grup społecznych.

Na jednym biegunie sytuuje się młodzież liceów ogólnokształcących zainteresowana polityką, mająca w większości wyrobione poglądy na temat różnych form sprawowania władzy, w tej grupie do wyjątków należy postawa obojętności określana jako „alienacja polityczna”. Na drugim biegunie mamy młodzież zasadniczych szkół zawodowych, wśród której blisko połowa nie ma sprecyzowanego stanowiska w sprawie pożądanej formy rządów, jedna piąta zaś deklaruje obojętność w tej kwestii. Wprawdzie brak wyrobionych poglądów może po części wynikać z tego, że uczniowie ostatnich klas szkół zawodowych są nieco młodszy niż maturzyści, w sumie jednak ta niewielka różnica nie tłumaczy tak znaczącej

różnicy poglądów. Wprawdzie młodzież średnich szkół zawodowych częściej niż ze szkół zasadniczych ma wyrobione opinie, ale ustępuje w tym względzie licealistom, równocześnie zaś postawa „alienacji politycznej” w średnich szkołach zawodowych jest równie częsta jak w zasadniczych. Interesujące jest również to, że postawa, którą określiliśmy jako „podatność na autorytaryzm”, występuje mniej więcej równie często wśród młodzieży wszystkich typów szkół, tak różniące się między sobą w innych kwestiach.

Porównanie postaw wobec demokracji oraz ocen jej funkcjonowania wśród młodzieży i dorosłych prowadzi do wniosku, że młodzież nie stanowi pod tym względem wyodrębnionej zbiorowości - jej poglądy i oceny są zbliżone do poglądów i ocen dorosłych z wykształceniem ponadpodstawowym. Częstszy wśród młodzieży jest jedynie brak wyrobionych poglądów, co jest zrozumiałe.

Młodzież natomiast bardzo wyraźnie różni się od dorosłych swoim stosunkiem do dawnego ustroju - jest bardziej krytyczna, w znikomym stopniu przejawia nostalgię za socjalizmem. Warto zauważyć, że pod tym względem wyróżniają się, z jednej strony, uczniowie liceów, z drugiej - zasadniczych szkół zawodowych. Licealiści wyrażają zdecydowanie krytyczne opinie o ustroju socjalistycznym, natomiast uczniowie szkół zawodowych - przy znacznie częstszym braku zdania - mają w stosunku do niego mieszane uczucia równie często jak krytyczne lub pozytywne. Warto dodać, że pod tym względem uczniowie średnich szkół zawodowych są znacznie bliżsi licealistom niż uczniom szkół zasadniczych.

Opracował

Michał STRZESZEWSKI

A N E K S

Tabela 1. Podkreśl stwierdzenie, które jest najbliższe Twoim przekonaniom.
 1 - Demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów;
 2 - Niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne; 3 - Dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rząd jest demokratyczny czy niedemokratyczny

(%)

	1	2	3	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	38	17	16	29	1316
Płeć					
Meżczyźni	37	19	15	29	649
Kobiety	40	15	16	28	667
Typ szkoły					
Liceum ogólnokształcące	59	20	8	13	420
Technikum	37	18	20	24	320
Liceum zawodowe	37	16	16	31	73
Zasadnicza szkoła zawodowa	22	14	20	44	503
Miejsce zamieszkania					
Wieś	26	16	18	41	487
Miasto do 20 tys.	36	20	23	21	213
od 21 do 100 tys.	50	14	15	20	290
101-500 tys.	53	24	4	18	150
501 tys. i więcej mieszk.	45	16	13	26	174
Ocena mater. warunków rodziny					
złe	31	17	19	33	180
Średnie	42	18	15	25	575
Dobre	37	16	16	31	550
Wykształcenie matki					
Podstawowe	28	12	15	44	264
Zasadnicze zawodowe	29	23	17	32	317
Średnie	44	17	19	21	361
Pomaturalne	47	13	16	23	191
Wyższe	51	20	9	19	156
Wykształcenie ojca					
Podstawowe	23	18	14	45	224
Zasadnicze zawodowe	38	16	17	28	465
Średnie	40	17	18	24	313
Pomaturalne	41	14	20	25	110
Wyższe	53	21	7	19	172
Grupa społ.-zaw. ojca - pracujący					
Kadra kier., inteligencja	54	16	7	23	88
Prac. umysł. niż. szczebla	54	23	9	13	79
Pracownicy fiz. - umysł.	40	18	10	31	73
Robotnicy wykwalifikowani	39	15	17	29	345
Robotnicy niewykwalifik.	32	13	10	46	66
Rolnicy	22	17	15	47	106
Prywatni przedsiębiorcy	49	25	9	16	125
Rencisci i emeryci	35	17	16	32	180
Bezrobotni	42	7	21	30	47
Inni	23	20	26	31	57
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	30	19	18	33	93
Raz w tygodniu	38	16	15	32	660
Kilka razy w miesiącu	33	21	15	32	148
Kilka razy w roku	48	17	14	20	234
W ogóle nie uczestniczy	37	18	21	25	177
Zainteresowanie polityką					
Duże	57	29	3	11	150
Średnie	45	17	11	27	573
Niskie lub żadne	28	14	24	35	591
Za jakiego ucznia się uważasz?					
Dwójkowego lub trójkowego	31	15	19	35	566
Czwórkowego	43	19	13	24	640
Piątkowego lub szóstkowego	48	14	19	19	107
Poglądy polityczne					
Lewicowe	47	29	12	13	193
Centrowe	45	23	14	18	118
Prawicowe	63	16	8	13	233
Trudno powiedzieć	28	13	20	39	773

Tabela 2. Czy, ogólnie rzecz biorąc, jesteś zadowolony(a) czy niezadowolony(a) ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju? (%)

	Tak	Nie	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	40	36	23	1316
Płeć				
Mężczyźni	45	32	22	649
Kobiety	36	40	24	667
Typ szkoły				
Liceum ogólnokształcące	50	36	14	420
Technikum	33	43	23	320
Liceum zawodowe	40	36	23	73
Zasadnicza szkoła zawodowa	36	33	31	503
Miejsce zamieszkania				
Wieś	34	39	27	487
Miasto do 20 tys.	42	38	20	213
od 21 do 100 tys.	45	33	22	290
101-500 tys.	43	36	21	150
501 tys.i więcej mieszk.	47	32	21	174
Ocena mater. warunków rodziny				
Złe	25	52	23	180
Średnie	37	39	25	575
Dobre	49	29	22	550
Wykształcenie matki				
Podstawowe	30	38	33	264
Zasadnicze zawodowe	38	41	21	317
Średnie	38	42	20	361
Pomaturalne	48	27	25	191
Wyższe	55	27	19	156
Wykształcenie ojca				
Podstawowe	33	39	28	224
Zasadnicze zawodowe	37	36	27	465
Średnie	38	42	20	313
Pomaturalne	41	38	21	110
Wyższe	58	27	14	172
Grupa społ.-zaw. ojca - pracujący				
Kadra kier., inteligencja	62	23	15	88
Prac.umysł.niż.szczębla	44	39	17	79
Pracownicy fiz.- umysł.	46	26	29	73
Robotnicy wykwalifikowani	42	34	24	345
Robotnicy niewykwalifik.	33	43	24	66
Rolnicy	22	48	30	106
Prywatni przedsiębiorcy	47	28	25	125
Renciści i emeryci	35	45	20	180
Bezrobotni	43	32	25	47
Inni	38	37	25	57
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	36	36	28	93
Raz w tygodniu	40	38	22	660
Kilka razy w miesiącu	37	31	32	148
Kilka razy w roku	45	34	21	234
W ogóle nie uczestniczy	39	40	21	177
Zainteresowanie polityką				
Duże	54	36	10	150
Średnie	44	35	21	573
Nikie lub żadne	33	38	29	591
Za jakiego ucznia się uważasz?				
Dwójkowego lub trójkowego	41	32	26	566
Czwórkowego	40	37	23	640
Piątkowego lub szóstkowego	36	55	8	107
Poglądy polityczne				
Lewicowe	41	50	10	193
Centrowe	58	26	16	118
Prawicowe	54	33	13	233
Trudno powiedzieć	33	36	31	773

Tabela 3. Czy, Twoim zdaniem, ustroj socjalistyczny przyniósł ludziom w Polsce:
1 - więcej korzyści; 2 - tyle samo strat, co korzyści; 3 - więcej strat (%)

	1	2	3	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	11	19	36	34	1316
Płeć					
Mężczyźni	14	17	40	29	649
Kobiety	8	20	32	40	667
Typ szkoły					
Liceum ogólnokształcące	8	21	50	20	420
Technikum	6	16	43	34	320
Liceum zawodowe	8	18	37	37	73
Zasadnicza szkoła zawodowa	17	18	18	46	503
Miejsce zamieszkania					
Wieś	15	23	20	42	487
Miasto do 20 tys.	11	15	40	33	213
od 21 do 100 tys.	9	21	45	26	290
101-500 tys.	4	15	49	33	150
501 tys. i więcej mieszk.	11	13	47	29	174
Ocena mater. warunków rodziny					
Złe	11	18	30	42	180
Średnie	9	17	41	33	575
Dobre	13	20	33	33	550
Wykształcenie matki					
Podstawowe	15	20	24	41	264
Zasadnicze zawodowe	11	18	25	46	317
Średnie	8	21	45	27	361
Pomaturalne	11	16	42	31	191
Wyższe	10	16	53	21	156
Wykształcenie ojca					
Podstawowe	12	16	29	43	224
Zasadnicze zawodowe	12	20	29	39	465
Średnie	10	22	40	28	313
Pomaturalne	11	17	42	30	110
Wyższe	8	14	53	25	172
Grupa społ.-zaw. ojca - pracujący					
Kadra kier., inteligencja	5	23	53	18	88
Prac.umysł.niż.szczebla	11	24	53	12	79
Pracownicy fiz.- umysł.	10	13	37	40	73
Robotnicy wykwalifikowani	10	17	32	41	345
Robotnicy niewykwalifik.	2	15	42	41	66
Rolnicy	18	16	22	44	106
Prywatni przedsiębiorcy	8	19	54	19	125
Renciści i emeryci	14	20	30	35	180
Bezrobotni	35	11	21	32	47
Inni	6	15	46	33	57
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	22	21	26	32	93
Raz w tygodniu	10	19	35	36	660
Kilka razy w miesiącu	6	19	32	43	148
Kilka razy w roku	12	18	42	28	234
W ogóle nie uczestniczy	11	18	39	32	177
Zainteresowanie polityką					
Duże	12	14	64	11	150
Średnie	11	20	40	29	573
Nikłe lub żadne	11	19	25	46	591
Za jakiego ucznia się uważasz?					
Dwójkowego lub trójkowego	11	18	31	39	566
Czwórkowego	11	19	38	32	640
Piątkowego lub szóstkowego	9	22	44	25	107
Poglądy polityczne					
Lewicowe	15	26	36	22	193
Centrowe	16	17	43	25	118
Prawicowe	7	10	71	12	233
Trudno powiedzieć	10	20	24	46	773